

Kaip kurti akademinį žodyną ugdymo turinio konstravimui?

Metodiniai siūlymai

Dr. Loreta Statauskienė

Raktiniai žodžiai:

Metodiniai siūlymai, aktyviųjų veiksmažodžių naudojimas, akademinis žodynas ugdymo turinio atnaujinimui, ugdymo turinio konstravimas, ugdymo planavimas, intelektinės nuosavybės kūrimas

NŠA, 2020

Bendrųjų programų rengimo Vadovo Priede Nr. 5. pateikti Bendrosiose programose vartotini veiksmažodžiai, skirti apibūdinti mokinių pasiekimus; „...veiksmažodžiais nusakoma, kokie gebėjimai ugdomi ir kokias veiklas mokiniai turėtų gebėti atlikti. Veiksmažodžiai sudaro žodyną, kuris naudojamas ne tik pasiekimams apibūdinti, bet ir mokant(is)“ (Bendrųjų programų atnaujinimo vadovas, 2020, p. 15). 2020m. gegužės 12d. datuojamą dokumentą su priedais rasite čia: https://www.mokykla2030.lt/wp-content/uploads/2020/07/BP-vadovas_gegu%C5%BE%C4%97s_12_galutinis_red.pdf). Tokiu būdu, atnaujinamose Bendrosiose programose (2020) vartojami aktyvūs veiksmažodžiai skirti apibūdinti mokinių pasiekimams, ir nurodyti, kokie mąstymo gebėjimai turi būti ugdomi ir kokias veiklas mokiniai turėtų gebėti atlikti.

Giliau panagrinėjus naudingą idėją – sudaryti vartojamų veiksmažodžių sąvadą ir turėdami omenyje, jog ne tik aktyvūs veiksmažodžiai, bet ir daiktavardžiai gali padėti suformuoti reikiamą akademinį žodyną, tinkamą ugdymo turinio konstravimui, siūlome imtis kuriamojo darbo, sudarant akademinį žodyną ugdymo turinio konstravimui. Toks akademinis žodynas galėtų būti naudingas darbui ne tik Bendrųjų programų atnaujinimo procese, bet ir įgyvendinant Bendrąsias programas, mokytojams rengiant ilgalaikius ir trumpalaikius ugdymo planus, padėti pradedantiems mokytojams suprasti logiką, kaip gali būti parenkami tiesioginiai ir „išvestiniai“ veiksmažodžiai ir daiktavardžiai, išreiškiantys psichinės veiklos procesus, mokymosi turinio, proceso žinias, siejantys mąstymo sistemas. Žodis „akademinis“ šių siūlymų kontekste suprantamas kaip teorinis, skirtas apibrėžti sampratų suformuojamą tam tikrą semantinį lauką. Tačiau šio lauko vartotojams – mokslininkams, pedagoginių studijų studentams, Bendrųjų programų atnaujinimo ir mokytojams yra reikšmingas ir praktinis tokio žodyno pritaikymas.

Svarbu užtikrinti, kad visiems vartotojams siūlomi aktyvūs veiksmažodžiai ir daiktavardžiai būtų aiškūs ir suprantami, kartu ryškėtų praktinės jų vartojimo galimybės, pedagogai plėstų erdves ugdymo turinio planavimui, naujų veiklų parinkimui ir ugdymo proceso planavimui.

Žemiau pateiktose lentelėse skirtingomis spalvomis pažymėti reikšminiai daiktavardžiai (lentelės 1 stulpelyje), išskirti veiksmažodžiai iš dabartinės lentelės, Priedo Nr. 5 (lentelės 3 stulpelyje), atskirai pažymėti išvestiniai veiksmažodžiai (lentelės 3 stulpelyje). Siekiant paaiškinti reikšminį daiktavardį, 2 lentelės stulpelyje pateiktas tikslus cituojamo šaltinio tekstas. Ugdymo praktikoje ryškėjant psichodidaktinių problemų sprendimų poreikiui, mokymosi motyvacijos prioritetams ir ugdymo turinio akademinio žodyno sudarymo iliustracijai pasirinktas edukologams gerai žinomas R. J. Marzano šaltinis, leidinys „Naujoji ugdymo tikslų taksonomija“ (toliau žymima – [Mar01]). 1 ir 2 stulpelyje informacija apibrėžia akademinio žodyno lauką, skirtą moksliai pagrįsti veiksmažodžio reikšmingumo ir mokymosi užduoties formulavimo erdvę, 3 ir 4 stulpelyje pateikiami tiesiogiai iš cituojamo šaltinio išplaukiantys veiksmažodžiai ir su jais susiję, „išvestiniai“ veiksmažodžiai. Tokiu būdu

pateikta informacija padeda suformuoti atspirties tašką, prieš pradedant diskutuoti ir tartis dėl mokymosi veiklų ir užduočių sudėtingumo lygių, teikti argumentuotus siūlymus pasiekimų vertinimui, planuoti ugdymo procesą ir rengti ugdymo planus.

Reikšminis daiktavardis	Paaškinimai pateikti nurodant tikslią cituojamo šaltinio informaciją [Mar01]*	Tiesiogiai iš cituojamo šaltinio išplaukiantys veiksmazodžiai	Išvestiniai veiksmazodžiai
1	2	3	4
Paieška	Paieška – tai kognityvinės sistemos procesas ir, žinoma, įgimtas procesas – tai kiekvieno žmogaus neurologinio mechanizmo dalis, paprastai vyksta individui sąmoningai šito nesuvokiant. Pats paieškos procesas skiriasi, priklausomai, kokio tipo <u>žinių</u> ieškoma [Mar01-43]. Paieška informacijos sferoje yra paprastas detalių ar <u>minčių struktūravimo perkėlimas</u> iš permanentinės atminties į darbinę atmintį [Mar01-43]. R. Marzano taksonomijoje tokia <u>paieška</u> vadinama <u>atqaminimu</u> [Mar01-43].	Atgaminti Rasti / ieškoti Struktūruoti Perkelti	Identifikuoti Suprasti Ieškant, stebint aptikti, pastebėti Identifikuoti Nebūtinai suprasti ar atskirti

Supratimas	Supratimas apima du giminingus procesus: <u>sintezę</u> ir <u>vaizdavimą</u> [Mar01-46]. Bloomo taksonomija išskiria tris supratimo tipus: <u>perkėlimą</u>, interpretavimą ir ekstrapoliavimą [Mar01-49]. Terminą “supratimas” vartojame tiems tikslams, elgsenai ir reakcijoms, kurie reiškia tiesioginio pranešimo komunikacijoje supratimą. Mokinys gali <u>pakeisti</u> komunikavimą savo mintyse arba savo akivaizdžiomis reakcijomis į kokią nors lygiagrečią ir jam prasmingesnę formą. Tai gali būti ir reakcijos, tiesiog <u>pratesiančios</u> tai, kas yra komunikacijoje (Bloomas, 1966, cit. iš Marzanas) [Mar01-48].	Suprasti Sintetinti Pavaizduoti Rasti / ieškoti Struktūruoti Perkelti Interpretuoti Pratęsti	Sukurti Pateikti informaciją Nubraižyti diagramą, grafiką Nupiešti loginę schemą, piešinį Aptikti Pastebėti Savaip aiškinti Saviškai atlikti
-------------------	---	---	---

Analizė	Analizė R. Marzano taksonomijoje susijusi su „protingu“ žinių išplėtimu. Taikydamas analizės veiksmus žmogus toliau plėtoja suprastas <u>žinias</u>. Šie išplėtojimai siekia toliau negu, negu lokalizuotos <u>išvados</u>. Ji reiškia naujos informacijos, kurios žmogus dar neturi, <u>generavimą</u> [Mar01-50].	Analizuoti Plėtoti toliau Padaryti išvadą Generuoti informaciją Derinti	Suformuluoti apibendrinimą Pasiremti duomenimis Apsispręsti dėl pagerinimo Skirstyti pagal bendrus požymius Nagrinėti
----------------	--	--	--

	Analizės procesai skirstomi į penkis tipus: <u>derinimas</u> , <u>klasifikavimas</u> , <u>klaidų analizavimas</u> , <u>apibendrinimas</u> ir <u>detalizavimas</u> [Mar01-50].	Klasifikuoti , Analizuoti klaidas Apibendrinti Detalizuoti	Nustatyti Apibrėžti Apibūdinti Apibendrinti palyginus Aiškintis esmę Svarstyti Analizuoti išskiriant požymius Tirti Rasti ir įvardinti
--	---	--	--

Sintezė	Sintezė yra žinių distiliavimo procesas iki pat jų esminių savybių, kurių struktūra – glausta, apibendrinta forma, pritaikant <u>atmetimo</u>, <u>apibendrinimo</u> ir <u>konstravimo</u> taisykles. Tinkamai pasitelktos šios taisyklės generuoja lakonišką informacijos pateikimą, kuriame nėra visų detalių, bet yra bendras svarbios <u>informacijos</u> kontūras [Mar01-46]. <u>Atmetimas</u>/ištrynimasis/- teiginių sekoje ištrinamas bet koks teiginys, tiesiogiai nesusijęs su kitais teiginiais šioje sekoje [Mar01-46]. <u>Apibendrinimas</u> – bet kuris teiginys pakeičiamas tokiu, kuriame informacija yra bendresnės formos [Mar01-46]. <u>Konstravimas</u> – bet kurie keli teiginiai pakeičiami vienu ar daugiau, kuriuose pirmųjų kelių teiginių <u>informacija</u> <u>suformuluota</u> bendresniais bruožais [Mar01-46]. <u>Irodymas</u>, kad mokiniai efektyviai <u>sintetina</u> <u>žinias</u>, yra gebėjimas <u>pateikti</u> šių žinių makrostruktūrą – <u>konstatuoti</u> svarbius ir esminius šių <u>žinių</u> elementus [Mar01-46]. <u>Interpretacija</u> R. Marzano taksonomijoje gali būti <u>sintezės</u> sinonimas, nes ir viena, ir kita susijusios su <u>žiniomis</u> kaip visuma arba <u>žinių</u> esmė [Mar01-50].	Atmesti/ištrinti Apibendrinti Konstruoti Suformuluoti Sintetinti Interpretuoti	Rasti Įvardyti Daryti išvadas Nustatyti požymius Abstrahuoti Išryškinti požymius Sukurti
----------------	---	---	--

Vaizdavimas	Vaizdavimas – tai <u>supratimo</u> procesas, kurio metu <u>sukuriamas</u> simbolinis makrostruktūroje esančių <u>žinių</u> /gautų iš <u>sintezės</u> / atitikmuo [Mar01-49].	Pavaizduoti simboliais Suprasti Sukurti	Nupiešti, nutapyti Padaryti, pagaminti
--------------------	--	---	---

	Vaizdavimas R. Mazano taksonomijoje linkęs pasitelkti <u><i>simbolinę ir neverbalinę formą</i></u> labiau negu kad Bloomo taksonomijoje [Mar01-49].		
Atgaminimas	Atgaminimas – kuomet besimokantysis sugeba <u><i>atpažinti</i></u> ar <u><i>identifikuoti</i></u> tam tikros <u><i>informacijos</i></u> bruožus, bet dar nebūtinai <u><i>supranta žinių struktūrą</i></u> bei ne visada geba <u><i>atskirti</i></u> pagrindinius elementus nuo pašalinių [Mar01-].	Atpažinti Nebūtinai suprasti Ne visada atskirti	Identifikuoti Nebūtinai suprasti ar atskirti
Žinių panaudojimas	Žinių <u><i>panaudojimo/ taikymo</i></u> procesai naudojami tam tikrai užduočiai atlikti, <u><i>pasitelkti žinias</i></u> , kad išspręstų konkrečią problemą [Mar01-57]. R. Marzano taksonomijoje išskirtos keturios pagrindinės žinių naudojimo kategorijos: <u><i>apsisprendimas, problemų sprendimas, eksperimentinis tyrimas, nagrinėjimas</i></u> [Mar01-57].	Panaudoti, taikyti žinias Apsispręsti Išspręsti problemą Atlikti eksperimentą Ištirti Išnagrinėti	Naudoti praktikoje Pateikti atsakymą Išspręsti
Klasifikavimas	Klasifikavimas vadinamas žinių <u><i>grupavimas</i></u> į prasmines kategorijas [Mar01-51].	Klasifikuoti Sugrupuoti	Skirstyti pagal bendrus požymius
Modeliavimas	Populiari <u><i>simbolinio vaizdavimo</i></u> forma vyresnėse klasėse yra grafiniai modeliai, kurie sujungia kalbą ir simbolius. Kiekvienas iš toliau pateiktų modelių paremtas tam tikru grafinės struktūros tipu [Mar01-47]. <u><i>Savybių modelis sistemina</i></u> faktus arba konkrečių asmenų, vietų, daiktų ir įvykių savybes. Nereikia, kad savybės būtų išdėstytos tam tikra tvarka /pavyzdžiui, informacija filme apie Kolorado valstiją – kurioje vietoje ji yra, kokiame aukštyje virš jūros lygio ir kt./. Ji gali būti išdėstyta kaip <u><i>aprašomoji schema</i></u> [Mar01-48]. <u><i>Seku modelis surikiuoja</i></u> ir <u><i>išdėsto</i></u> įvykius tam tikra chronologine tvarka /pavyzdžiui, knygos skyrius, skirtas 1999 m. karo įvykiams Kososve/ kaip sekos modelis [Mar01-48]. <u><i>Proceso ir priežasties modelis išdėsto</i></u> informaciją kaip priežastinį tinklą, kuris lemia tam tikrą rezultatą arba etapų seką,	Grafiškai struktūruoti Sisteminti Aprašyti schema Surikiuoti įvykius Išdėstyti tam tikra seka Apibendrinti	Rasti Daryti išvadas Nustatyti požymius Abstrahuoti Išryškinti požymius Įvardyti požymius Konstatuoti pateikiant pavyzdžius

	vedančią į tam tikrą rezultatą / pavyzdžiui, informacija apie įvykių/[Mar01-48].		
	<u>Problemos ir sprendimo modelis</u> susistestina informaciją į iškeltą problemą ir galimą jos sprendimą /pavyzdžiui, informacija apie įvairias rašybos klaidas, kurių gali pasitaikyti rašinyje, ir būdus toms klaidoms ištaisyti/[Mar01-48].		
	<u>Apibendrinimo modelis</u> susistestina informaciją į apibendrinimus, pagrįstus pavyzdžiais /pavyzdžiui, vadovėlio skyrius apie prezidentus gali būti susistemintas, užrašant apibendrinimą/[Mar01-48].		

Metakognityvinė sistema (stebėjimas – vertinimas – reguliavimas)	<u>Metakognityvinė sistema</u> atsako už mąstymo funkcijų <u>stebėjimą, vertinimą ir reguliavimą</u> [Mar01-60].	Vertinti Reguliuoti Įvardyti Numatyti tikslą Kontroliuoti	Spręsti Pripažinti vertę, reikšmę Suplanuoti Apibūdinti Apibendrinti
	R. Marzano taksonomijoje metakognityvinė sistema turi keturias funkcijas: <u>tikslo įvardijimas, proceso stebėjimas</u> , aiškumo <u>stebėjimas</u> ir tikslumo <u>stebėjimas</u> [Mar01-60].		
	<u>Tikslo įvardijimo</u> komponentas – vienas iš pirminių metakognityvinės sistemos uždavinių. Tikslų <u>numatymas</u> reikalingas formuluojant aiškius mokymosi tikslus, susijusius su konkrečiais žinių tipais [Mar01-60].		
	<u>Proceso stebėjimo</u> komponentas – gana specializuota funkcija, kuri <u>kontroliuoja algoritmo, taktikos proceso</u> , pasitelkto užduočiai įvykdyti, efektyvumą [Mar01-60].		
	Aiškumo ir tikslumo <u>stebėjimas</u> priklauso dispozicinėms funkcijoms (žr. Amabile, 1983, Brown, 1980, Costa, 1989, Ennis, 1985, R. Paul, 1990, R.W. Paul, 1986, cit. iš R. Marzano). Terminu dispozicija norima parodyti, kad aiškumo ir tikslumo stebėjimas – tai būdai, kuriais žmogus linkęs arba nelinkęs taikyti žinias /pavyzdžiui, žmogus gali būti linkęs arba nelinkęs kontroliuoti, ar jam aiški išmokta informacija ir ar jis dėl išmoktos informacijos tikras/. Pažymėtina, kad tokia dispozicija nėra pasitelkiama automatiškai. Reikia sąmoningai nuspręsti imtis užduoties, kartu stebint aiškumą ir tikslumą. Turbūt todėl šis metakognityvinio mąstymo aspektas buvo siejamas su aukštu intelektu arba intelektualiu elgesiu (cit. Costa, 1991 iš R. Marzano) [Mar01-61].		

[Mar01] - R. J. Marzano. Naujoji ugdymo tikslų taksonomija. Vilnius: Žara, ISBN: 9986-34- 145-0, 2001.